

Toespraak door André Roes voor de Ekklesia Amsterdam zondag 19 november 2017

Vergeven

Bij de begrafenis van mijn moeder heb ik over haar gezegd: zij vergaf altijd, ze kon ook vergeten, ze 'onthield' nooit iets. Mensen kunnen vaak in hun woede zeggen: dát vergeef ik je nooit, dát zal ik onthouden. Mijn moeder zei zoiets nooit. Ze zweeg hoogstens. Begin met iemand een gesprek over vergeving, en het eerste wat je hoort is: oh, dat is heel moeilijk! Heer, maak mij kuis, maar nog éven niet (Augustinus). Heer, leer mij vergeven, maar nog even niet. Is vergeven moeilijk? Nou goed dan: ja! Toch zeg ik: mijn moeder kon het, ik kan het, u kunt het, het is niet te 'hoog voor u', het is te volbrengen. Maar dan moet je door het oog van de naald, zegt Jezus tegen de rijke jongeling. Je moet opnieuw geboren worden, uit water en geest, zegt Jezus tegen Nikodemus, die het christendom ook voor een lage prijs wil kopen.

Kun je vergeven en vergeten? Laten we praktisch beginnen. Als leraar, rector, bestuurder, vooral als vader, zeg ik: het zal wel moeten! Om de boel bij elkaar te houden, verder te kunnen. Vergeven is, voor een deel althans, ook gewoon een discipline. Een paar regels: maak zo snel mogelijk een eind aan een ruzie, voordat het kwaad groeit en gaat woekeren. Ik leg mij nooit te ruste voordat ik het met iemand heb goedgeemaakt, zegt een wijze monnik in een ver verleden. Soms kan dat niet, en dat is maar goed ook. Heb ook geduld, durf te wachten, ga niet te snel brieven schrijven, mailen, twitteren. Dan houd je het kwaad ook in leven. En dat willen we soms graag, in onze gekwetstheid, de belediging koesteren, uitvergroten, zwelgen in wrok of zelfmedelijden. Onze diensten beginnen meestal met een oproep 'stil' te worden, de verkeerde gedachten te verdrijven, de agitatie een halt toe te roepen. Dat moet je elke dag doen, ook als iemand tegen jou heeft staan te schreeuwen. Toen de Schriftgeleerden en Farizeeën een overspelige vrouw bij Jezus brachten, om haar te stenigen, en hem mee wilden trekken in hun dodelijk oordeel, boog Jezus zich tot tweemaal toe, alvorens te antwoorden, en schreef hij met zijn vinger in het zand (Joh. 8). Het is een groot en geheimvol gebaar van vrijheid. Tenslotte: vermijd elk 'definitief' spreken, zoals: 'het is uit tussen ons.' Dan is er die breuk, zegt Kierkegaard, de woordenstrijd, maar een liefdevol mens zegt: 'Het is niet afgelopen tussen ons, we zitten nog midden in een zin. Het enige dat niet af is, is die zin. Zo is het toch?' Op elke Grote Verzoendag belijden we onze schuld, zegt een rabbi, en daarna gaan we weer gewoon door met zondigen, en Gij, Heer, met vergeven.

Vergeven is ook een discipline, een manier van leven, in te oefenen. Vergeven heeft het in onze cultuur moeilijk. Wij leven in een omgeving die steeds weer herhaalt: je mag geen fouten maken, ik reken je straks op je fouten af, in onze organisaties, in onze politiek, op de hielen gezeten door de media, die leven bij de gratie van rumoer, emotie, morele verontwaardiging, waar het gaat om aanklagen, om snelrecht en volksgericht. De president van de Verenigde Staten twittert een uur na een aanslag, en roept om de doodstraf. In zo'n nerveuze, hysterische cultuur met moraalridders op hun hoge paarden, legt de vergeving het af, als iets 'softs'. Toen in 2011 de Franse topbankier Strauss-Kahn, verdacht van verkrachting van een kamermeisje, geboeid de straat opkwam, bevond hij zich in het hysterische geschreeuw van een menigte die hem stenigde, en op wie zij al hun angsten, driften en agressies vrij mochten uitleven, alles onder de naam van het recht en de juiste moraal. Wie zonder zonden is, werpe de eerste steen. Onze taal zegt: meedogenloos. Zonder mededogen. Niet meer bereid zijn de pijn van een armzalige bankier te voelen, je te verheugen op 'de val' van een regisseur. Moeten we dan over kwade dingen heenstappen? Natuurlijk niet! Je moet de zonde haten en de zondaar liefhebben, zei Augustinus al. Wij halen dat teveel door elkaar. Wat laat de bijbel zien? De bijbel is bij vlagen een wild en heftig boek, vol rivaliteit, oorlog, moord en doodslag. Dat is wel even iets anders dan je hand op de knie van een secretaresse leggen. Er is in de bijbel wraak, maar ook vergeving, en tederheid. Jakob verzoent zich met Esau, na twintig jaar, Jozef met zijn broeders. David is verscheurd door verdriet om de dood van zijn zoon, die tegen hem was opgestaan: 'Absalom, mijn zoon, mijn zoon.' God zit op een hoge troon van de Gerechtigheid, maar God is ook barmhartig: 'U vergeeft de schuld, u gaat voorbij aan de zonde, u laat uw toorn niet altijd duren, u vindt uw vreugde in goedheid. U zult onze zonden naar de bodem van de zee verwijzen' (Micha 7:18). Verstaan we dat?

In de Talmoed staat een verhaal over een lam dat was weggevlucht bij de kudde en bij een beek stond te drinken. Mozes neemt het dier op zijn schouder omdat het te moe was om te lopen. Dan zegt God: omdat u medelijden hebt gehad met de kudde die u hoedt, werkelijk, u verdient het de herder van Israël te worden! Het kleine, het kwetsbare, het weerloze roept de liefde op. Dat is hier de intuïtie. In Amsterdam zie je de burgemeester lopen, een doodzieke man, ondersteund door de koning. Daar kijk je naar met veel medelijden. Maar Eberhard van der Laan was een lieve man. Kun je ook zo kijken naar niét lieve, zelfs kwaadaardige mensen, naar je vijanden? Naar 'hopeloze' mensen? Het grote probleem in onze maatschappij is het gebrek aan hoop, zegt de Italiaanse monnik

Enzo Bianchi. Hij slaat met zijn vuist op tafel: 'Zelfs na een slecht leven wordt ieder mens door Christus met open armen ontvangen en omhelsd, ook al gaat hij naar de hel. Christus daalt af in de hel. Je mag het christendom, zegt hij, niet terugbrengen tot ethiek en moraal. Als je de omhelzing van Christus aanvaardt, zul je eeuwig leven.' Dat is natuurlijk provocerende, radicale taal, maar die je binnentrekt in heel andere dan de 'normale' orde. Elk mens kan gered worden. Schrijf niemand af, zet geen punt midden in de zin. Blijf verbonden, óók met mensen die gevangen zitten in leugen, corruptie, agressie, haat, geldzucht, ambities, die onvrij en on-verlost zijn, ongelukkig, dader en slachtoffer tegelijk, met pantserplaten om zich heen. Probeer niet alleen verontwaardigd en kwaad te worden (dat doet het Recht, en zo hoort het ook), maar heb ook mededogen (dat doet de Liefde, en die heeft het laatste woord). Alles draait erom hoe je naar het kwaad wil kijken, naar het lijden. De afgrond van onze ellende (*miseria*) roept de afgrond van uw barmhartigheid (*misericordia*) op, zegt Augustinus (zie Psalm 42). Psalm 103 zingt over de onbegrijpelijke goedheid van God: 'Hij die vergeeft wat gij hebt misdreven.' Dat is geen poëzie, maar opdracht om vandaag nog te beginnen. Niet de gebruikelijke uitvluchten of alibi's: dat is mij 'te hoog', ik ben geen Nelson Mandela, geen Desmond Tutu, en zeker Christus niet. Dat zijn smoesjes.

Je kan het wél, beweert Lytta Basset, Zwitsers theologe en therapeute, beroemd om haar boeken over oordeel en vergeving. Eerst moet je, zegt Basset, van perspectief veranderen, gevaarlijke begrippen over offer, schuld en boete omvergooien. Zij wijst elke opvatting over God als wreker, een God die offers wil, pertinent af. Geen erfzonde, maar erfvergeving, zegt ze. Jezus stierf uit liefde, omdat hij volslagen gewelddoos was. Zelfs de grofste belediging lokte bij hem geen wederwoord uit. Maar zelfs Jezus kreeg dat niet aangewaaid. In prachtige exegeses legt Basset uit hoe Jezus al onze angsten, twijfels en zelfs agressies gevoeld moet hebben, voordat hij een goddelijke vrijheid vond die alle perken te buiten ging. Pas in die vrijheid, zo schreef Kierkegaard honderdvijftig jaar eerder, kun je het kwaad dat je wordt aangedaan tot niets terugbrengen. Dat kan alleen maar in een 'economie' van de liefde. Als een wanhopige vader bij de grote rabbi Israël komt (de Ba'alsjem Tov), roept hij: wat moet ik doen, mijn zoon is van God afgeweken? U moet hem méér liefhebben, zegt de rabbi. Elke mens heeft zijn uur, zegt de Talmoed, God kijkt niet naar het boze deel. Oordeel niet, want dan oordeel je over jezelf. Kijk met het oog van de liefde, dan ga je heel anders zien. Als 20 jarige werd ik getroffen door een groot woord van de heilige Johannes van het Kruis, kerkleraar, mysticus. Hij schreef het op toen hij gevangen zat in de kerkers van de Spaanse Inquisitie. 'Als je iets wat niet van liefde getuigt, met liefde beziet, dan zal je daar liefde uit putten.'

Je kunt zo'n woord van Johannes van het Kruis niet op eigen kracht volbrengen. Je kunt je niet, zeg ik altijd, aan je eigen haren omhoogtrekken. Er is iets nodig van buitenaf, van Elders, dat veel groter is dan jijzelf bent en dat alles bij jou ópentrekt, grenzen over. Als mensen mij opzoeken om hulp te vragen, zegt L. Basset altijd: 'Wij zijn met zijn drieën: jij, ik en God.' In zijn grote boek over de liefde, raakt Kierkegaard niet uitgepraat over hetzelfde, er is 'een Derde' nodig, in jou, achter jou, boven jou. Het is meer dan mensenwerk. De liefde haal je niet uit jezelf, maar uit een bron die elders ontspringt. Vergeven en vergeten, de veelvuldigheid van de zonden, zegt Kierkegaard, met een verwijzing naar Jesaja, wegdoen en de rug toekeren, dat is teveel gevraagd als je dat helemaal alléén wil doen. Vergeven is niet zomaar vergeten. Vergeven is de kwade herinnering, de wrok, de bitterheid ómarmen, transfigureren, zegt Basset. Iedereen heeft de ervaring dat je je zo licht als een veertje kunt voelen, 'opgelucht', als iets vergeven is. De twist is niet vergeten, maar de pijn en de zwaarte ervan is weg. Verzoening is achter je laten, iets nieuws beginnen, zegt Jesaja (43). Bisschop Desmond Tutu vergelijkt het met de ervaring van een vrouw die een pijnlijke bevalling achter de rug heeft. De pijn is ineens voorbij als ze haar kind ziet dat bij haar borst wordt neergelegd. Dat is wat de liefde uitwerkt.

De evangeliën staan vol van ontmoetingen tussen Jezus en zondige, ongelukkige mensen die de vrijheid en de vergeving van Jezus ervaren en worden opgetild. Het verleden en het kwaad verliezen hun macht over deze mensen. Vergeving staat in het hart van het Nieuwe Testament. Wat hier gebeurt, is bevrijdend voor wie het wil zien, maar schokkend en aanstootgevend voor wie er de ogen voor sluit: je vijanden vergeven, kinderen worden van een vader die de zon laat opgaan over goeden en slechten, rechtvaardigen en zondaars. Je komt te staan tegenover een onvoorstelbare goedheid, een nog niet vertoonde vrijheid en mateloosheid, waar de heersende moraal wordt ingehaald. En dat ergert. In de parabel over de barmhartige Samaritaan gaat het helemaal niet over moraal, over een ethische plicht, hoe je deugdzaam moet zijn. De Samaritaan wordt, als hij de halfdode reiziger ziet liggen, gegrepen door medelijden, geraakt tot in zijn ingewanden. Het woord van barmhartigheid gaat terug op *rechem*, 'baarmoeder', verwijst naar het moederschap, de moederlijke liefde, die een eigenschap van God is. Een moeder die van haar kind houdt, doet niet aan moraal. De Samaritaan wordt door medelijden bewogen. Wie daar

op de grond ligt, vriend of vijand, het doet er niet toe. Hij wordt eerst door medelijden bewogen. Dan pas handelt hij.

In de Verloren Zoon gaat het helemaal niet om ethiek of moraal, zelfs niet om vergeving. Kijk eens naar het schilderij van Rembrandt. Je moet door heel veel heengegaan zijn, voordat je zo iets kunt schilderen. Je moet het verhaal over de Verloren Zoon (Lukas 15) honderd malen lezen, voor het echt voor je opengaat. De jongste zoon eist zijn vrijheid op, zelfs zijn erfdeel. Wat hier gebeurt, zegt Henri Nouwen, in zijn beroemde boek over de Verloren Zoon, is in die tijd ongehoord. Om het erfdeel van je vader te krijgen, moest eerst je vader doodgaan. De zoon wenst dus eigenlijk zijn vader dood. Dan vertrekt de zoon en verkwest hij alles 'in een losbandig leven.' Volledig kapot en vernederd - hij krijgt nog niet de schillen te eten uit een varkensstal! - komt hij tot bezinning. Hij weet wat hij zal gaan zeggen: 'Vader, ik heb misdaan tegen de hemel en tegen u, ik ben niet meer waard uw zoon te heten.' Dat zijn woorden van berouw, hij wil recht zetten. En dan komt het: 'Zijn vader zag hem al in de verte aankomen, en hij werd door medelijden bewogen; hij snelde op hem toe, viel hem om de hals en kuste hem hartelijk.' De vader, de liefde zelf, neemt het initiatief, snelt op de zoon toe en omhelst hem. Er is geen enkel woord van verwijt, van oordeel, wat heb je je vader aangedaan, je moest je schamen. Niets, helemaal niets! Alleen een omhelzing. De hele categorie van oordeel en vergeving, van ethiek en moraal wordt hier ingehaald door de liefde. De liefde is sterker dan de dood, zegt het Hooglied. De liefde is de grootste, zegt Paulus. Rembrandts schilderij is van een absolute stilte. Er straalt een licht doorheen. Rembrandt schildert de oude vader met één blind oog, alsof hij zeggen wil dat de liefde alleen vanuit het hart komt, van binnen uit. Daar is de bron. In de schaduw van het schilderij staat de oudste zoon die geërgerd en zuur toekijkt. Hij begrijpt niet dat het feest is. Wij hebben iets van die oudste zoon, die niet begrijpt wat de vader zegt: mijn zoon was dood en is weer levend geworden. Er moet feest en vrolijkheid zijn. Je broer was verloren en is teruggevonden.